

ОЛИВЕРА В. РАДУЛОВИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

БИБЛИЈСКИ АРХЕТИПСКИ ОБРАСЦИ У СЕОБАМА И КОРЕНИМА

Рад се, преко библијских архетипских образаца, бави пропитивањем интертекстуалних веза *Сеоба* Милоша Црњанског и *Корена* Добрице Ћосића. Старозаветне књиге *Посџанак* и *Излазак*, преко типологије сеоба, лутања и ратова, откривају се као подлога упоређених романа у којима је остварен архетип жртвовања изабраног народа. Дилеме јунака, њихова борба са собом и окружјем, криза у породичним односима, сумња, запитаност пред страдањем и смрћу – препознају се у библијским прасликама.¹ Наглашавају се сродни поступци Црњанског и Ћосића који се могу одредити као остварење и превазилажење архетипских образаца.

Кључне речи: архетип, интертекстуалност, *Библија*, поетика простора, пралик.

0. Када једном буду прочитани и протумачени у светлости модерне теолошке књижевне критике, у Ћосићевим романима биће ослобођено скривено духовно језгро у којем су садржане дубље, истинитије, универзалне а не само национално прихватљиве поруке о човеку, историји, српском народу и модерној култури. Дубљи духовни доживљај и пуније истине садржане у тим романима засад су још увек застрте идеологизованим и политички функционализованим тумачењима (Радуловић 2008: 140).

1. Ово истраживање библијских архетипских образаца у *Коренима* и *Сеобама* иде у прилог новом начину читања и интертекстуалног здруживања два дела чији је циљ откривање њихових универзалија. *Корени* (1954) Добрице Ћосића представљају први у циклусу романа који творе *модерну епопеју српског народа*, и то му првенство додаје на *шежини* и значају, не само у стваралачком опусу знаменитог писца него и у ис-

* olivera.radulovic@ff.uns.ac.rs

¹ Праслика (праобраз) грчки *πρωτοτυπος* има сличност са причом, на пример: у Римљанима 5,14 Адам је поменут као праслика Христа; будући праотац грешног рода, као што је Исус Христос праотац рода праведника (Ракић 2004б: 256).

торији српске књижевности. Роман евоцира прошлост с краја 19. века дочаравајући сумрак обреновићевске епохе и сложене процесе државног и националног конституисања (в. Негришорац 2004). Аналитичко пропитивање овог дела доводи у контекст роман *Сеобе* (1929) Милоша Црњанског – *модеран њре свеја, њо одлици да руши међужанровске баријере и ѡтрадиционалну фабулу ѡејски ѡтрансформише и мисаоно нагѡрађује* (Деретић 2007: 1062) – већ самим тим што је реч о историјском делу, које је, истине ради, зашло дубље у српску прошлост, описујући искушења живота угарских Срба, кроз војни поход Славонско-подунавског пука, као најамника Марије Терезије у Аустријско-француском рату (1744–45). Интертекстуално повезане романе преко библијских архетипских образаца и поред значајних разлика² сродним чине историјска и поетско-психолошка визура, као и настојање писаца да остваре антрополошку студију менталитета и нарави, да открију разлоге и дубину српског страдања кроз историју. Црњански и Ћосић, као врсни психолози, истражују корене, досеге и границе српске духовности са идејом потребе обнове и уцеловљења духовног бића српског народа. Трагична визија прошлости, судбине појединца, породица и народа наглашене су драматичним сценама, међусобицама, сукобима и издајом, а архетипски обрасци прогона, сеоба и жртвовања изабраног народа повезују *Корене* и *Сеобе* преко прасцена из *Торе* и дају универзалну димензију историјским догађајима које дочаравају.

И како да човек, раб Божји, не буде све и свашта у овој Србијици, што се по причању злопамтила трипут празнила старим народом и новим пунила. Наша су гробља млада. Тек у овом последњем човечјем конопцу почињемо земљи да враћамо дуг и кости остављамо њивама чија смо зрна зобали. Ово мало земљице око Мораве једва се напуни народом, па се брзо *искрсне* и *расје* преко Саве. И опет ноћу са планина силазе људи и вода. У липовој кори доносе децу. Пси лају по њиховом трагу. И од глади постадоше курјаци. У тим протицањима крв нам се искварила. *И наружи се земља од ѡташених оѡнишѡа*. Две зоре никад на истом биваку (Ћосић 1955: 10–11).

Не говорећи им ништа, он је гледао њин ход, њина лица, њину гомилу *као ѡрах* што се дигао путем, али који ће се ускоро *расѡасѡи* и *расуѡи*. Ћутећи данима, он их је посматрао, штедео, знајући да их ускоро неће бити, да ће нестати *као дим ѡосле биѡака* (Црњански 1966: 220).

2. Црњански и Ћосић посегнули су за представљањем историје српског народа пратећи поступак богонадахнутих библијских писаца из

² *Корени* су писани у оквирима реалистичке конвенције са модернистичким тенденцијама, а *Сеобе* су експресионистички роман.

Постања, прве старозаветне књиге, тако што прелазе са општег плана и слика колективног страдања на појединачни. Почетних једанаест поглавља прве књиге Мојсијевог петокњижја описују два супротна напретка или развоја човечанства: Божје стварање на врху ког се налази човек као одговорно биће и рашчињујуће деловање греха у свету пре потопа са врхунцем у градњи Вавилонске куле, која симболизује свет без Бога. Тиме општа историја човечанства после потопа уступа место у 12. поглављу приказу историје једног човека: Аврама и његовог потомства. Речју, Божји завет се не везује за цело човечанство, него се сужава на само једну обитељ, преко које ће бити благословена сва племена на земљи. Аналогно томе, у *Сеобама* се развија спољни сужејни ток романескне повести у приказу страдања Славонско-подунавског пука, који, постављен попут *линених јолубова* у прве борбене редове, гине под туђом заставом и за туђе интересе. Унутрашњи сужејни ток представља прича о породици вође пука Вука Исаковича, у чијем лику је остварен архетип старозаветног вође племена: „У њиховим узвицима, Вук Исакович се чињаше као неки *хришћански светишћел* што јаше на коњу у одбрану калуђера и свих избеглица из кржаве Србије, који ће им још много добра чинити, кад се врати са војне” (Црњански 1966: 304). *Корени* пак описују крај владавине династије Обреновића на основу микропростора српског села Прерова и породице Аћима Катића, који као народни трибун, радикалски вођа и ауторитет, усмерава колективну енергију и сам представља остварење старозаветног архетипа изабраног вође. „Људи ће запамтити његова дела, и речи преносити с колена на колена. Име Аћима Катића живеће док је Прерова и сељачког народа” (Ђосић 1955: 128). Догађаји описани у Ђосићевом делу сежу још дубље у прошлост кроз реминисценције на Аћимово порекло и страдање породице старца Николе, а преко архетипа *иасхалној јаћнеиша*, који симболизује жртвовање српског народа за време ропства под Турцима.

Као писац он (Ђосић) хоће да се ослободи запамћења која не би много значила без традиције, чак и без сећања читаоца о томе. Можда и због тога је написао роман *Корени*. То је његов покушај да у недалекој прошлости, из које су наши дедови или највише прадедови, *ошкрије свети оне шаме из које излазимо*, или смо изашли, света пуног илузија, страха, грозничавих усклика побуне. То је, затим, његов покушај да оствари дело које би, без обзира на наше знање, могло да *јовори о коренима шраиике извесних лејенди и људи који су се уклочили у ше лејенде*. А највећа од тих легенди – то је легенда о земљи Србији, која се, као Феникс,³ обнавља попут земље црнице сваке године (Leovac 1965: 231).

³ Феникс – симболизује васкрсење и бесмртност, рађање и умирање. Зато је ова птица у средњем веку постала симбол Христа и Божје природе (Gerbran, Ševalije 2004: 218).

2.1. Реч *пatriјарси* (или праоци) у Старом завету означава главне личности Прве Мојсијеве књиге а односи се на зачетнике и носиоце библијске вере: Аврама, Исака и Јакова. Историчност њиховог постојања је непорецива за три светске религије: јудаизам, хришћанство и ислам, а предања о њима забележена су и у књижевној традицији обећаног народа. Патријарси су изабраници преко којих се Створитељ јављао своме народу преносећи му откровења, са њима је склапао савез и доносио законе који су их штитили. Јеврејски праоци су стекли моћ преношења Божјих обећања на једног или више синова и нису имали власт изван своје обитељи. У Аврамово доба породица је личила на сеоску задругу, окупљала је све њене чланове око истог огњишта, а првенство је, како у практичним тако и у верским питањима, имао деда. Дакле, у Аћимовој снази и ауторитарности можемо сагледати интертекстуалну алузију на статус јеврејског праоца у Тори (видети Ракић 2004б: 255–256).

2.2. Породични роман *Корени* исписан је на широко осликаном платну које приказује друштвене прилике у Србији крајем 19. века представљене кроз немире и сукобе власти са побуњеним народом. Својеврстан оквир овој слици дају пролог и епилог дела, обликовани као летопис старца Николе, чија је свест издигнута изнад равни романа, по томе што поседује знање не само о свим члановима породице у којој живи него и о прошлости српскога народа, чију херојско-ратничку етику представља. Он саображава паганство и хришћанство у српском менталитету, осликава ратнички свет и палог човека у њему. „Старац Никола је, по свему, најнеобичнији лик Ћосићевог романа: он у пуној мери припада приказаној стварности дела, али и по много чему, ту стварност превазилази” (Негришорац 2004: 318). Не само због мистификованог порекла овог Ћосићевог јунака, нити због усмених предања која се плету око лика загонетног слуге, чије су презиме и место рођења непознати, већ и због увида у далеку српску прошлост и њене сурове ритмове, он представља основну приповедну свест романа, свезнајућег приповедача. „Дубоко у годинама, са очима које проничу и кораком који се не чује, ћутљив и опасан, овај старац личи на свеца, говори као пророк а делује као зли волшебник и као сентиментални хајдук у исти мах. Ова личност која се помало отела писцу, и која се помало отима читаоцу, отима се и свакој анализи: и историјској, и социолошкој, и психолошкој” (Велмар Јанковић 1970: 7). Старцу Николи припада прва и последња реч у летопису о Катићима, он је алфа и омега овога дела, лик који пише покренут љубављу према Србијици, свом газди Аћиму Катићу и његовој снахи Симки. Запис старца Николе заокружује и поентира аналитички пропитивану романескну творевину повешћу о трагичној судбини његовог оца:

После неке буне Турци ми ухватише оца и натакоше на багремов⁴ колац. Одсекли млад багрем, није дебљи од руке, само му кору ољуштили и лепо га зашили. Цео багремар морали су да посеку, јер је таквих, као што је мој отац, било доста [...] И искитише Турци тако бело коље љутим и главатим мужевима. Залише они коље и *чудо је Божје како не олишти* (Ђосић 1955: 286).

Сеобе у осмом поглављу садрже сродну епизоду из манастира, у интертекстуалном дослуку с наводом из *Корена*, која поентира романескну причу о животу угарских Срба:

Под једним *бајремом* на трави, седео је млад монах, непомично погнут, разголићених груди, очевидно занет, у молитви. [...] Тврди колац од *младој бајрема* беше набијен, пред њим, у земљу, шиљат и огуљен, тако да је било скоро невероватно како је могао без урлика од бола, да се баца на њега, грудима, и трбухом, и леђима. Не видећи никога, заглувео као чудовиште, он *се једнако крстио* и превијао, али без гласа. Монах је био у црној мантији *раскрвављених труди* [...] клањао се и превијао над коцем као да га је грлио (Црњански 1966: 310).

Био је то јеромонах Пантелејмон, избегао пред турском одмаздом из Србије, који је полудео гледајући набијање на колац властите породице. Извесно је да се епизода из манастира доживљава на други начин ако у контекст доведемо голготску жртву и у сцени препознамо архетип *жртвеној јајњеша*. Уочавамо аналогije: жртва је крвна, пропраћена патњом, одвија се у тишини, а жртвовани сам себе приноси на жртвеник. Епизода са јеромонахом Пантелејмоном,⁵ као и драматична смрт оца старца Николе, са истоветним симболом багремовог коца као крста на ком су разапињани велики хришћански мученици, доводи у исти контекст страдање српског православног народа кроз историју.

2.3. У другој Мојсијевој књизи *Изразак*, приповеда се о избављењу Израелаца из египатског ропства и установљењу празника Пасхе, преласку преко Црвеног мора и лутању по пустињи до горе Синај, где се између Бога и изабраног народа закључује савез у виду таблица закона. Нагласак у књизи стављен је на пресељење Јаковљевих синова у Мисир у време Јосифа, када су се Израелци развили у народ и првобитно уживали поштовање староседелаца. После Јосифове смрти, од уважаваних

⁴ Багрем је залог васкрсења и бесмртности. Према предању, Христова круна од трња била је исплетена од багремових грана са бодљама, које представљају алузију на соларни симболизам. Ковчег савеза изабраног народа и Бога начињен је од багремовог дрвета (Gerbran, Ševalije 2004: 42).

⁵ Пантелејмон (Свемилостиви) било је име хришћанског великомученика који је страдао за веру. Познато је чудо за време његовог погубљења: мач војника цара Максимилијана се ломио док је он читао молитву.

дошљака постали су робови који су хтели да се ослободе таквог положаја, али фараон није хтео да им дозволи излазак из земље јер су представљали бесплатну радну снагу. Тада ступају на сцену наднаравне Мојсијеве моћи дароване од Бога у виду десет покора послатих на Египат. Десета, најпогубнија казна за негостољубиве домаћине, била је везана за жртвовање египатских првенаца. Мојсије је наложио сународницима да свака породица закоље једногодишње јагње или јаре и да његовом крвљу обележи своја кућна врата, да га за вечеру поједе и тиме искупи своје прворођенце. Бог је притекао у помоћ изабраном народу тако што је у кућама које нису имале на вратима жртвени знак усмртио првенце, као одмазду због потапања јеврејских младенца у воде Нила. Од тога дана, заведен је празник Пасхе, изласка из Египта, као спомен на склопљен савез са Јеховом, који се јавља као избавитељ и заштитник изабраног народа кроз историју. *Пасхално јагње* у религијском жртвеном обреду симболизује Спаситеља жртвованог за искупљење греха човечанства, сходно томе, апостол Павле у Првој посланици Коринћанима назива Исуса Христа *новозавешном Пасхом* (Ракић 2004а: 398–399).

Издужен, као при свечаностима у два реда, прими три стотине тврдих прUTOва, мокрих и модрих, што су фијукали у ваздуху [...] Осуђени је био дотле везан, изнад чланака и лактова, донесен и бачен пред улаз у тај чудни дрворед, којим је имао без даха да пројури, а у ком су место стабала стајали непомично његови земљаци, *из којих је израсло шибље*. Везаних руку и ногу, запушених уста, дахћући, очекивао је да га понесу и трзао се с времена на време, *као и они овнови који су џу, ѓре клања, лежали* (Црњански 1966: 147).

Преко описа кажњавања, батинањем до смрти војника Секуле због силовања, цитирани исечак из *Сеоба* директно се везује за праслику жртвеног јагњета, интертекстуалне везе се развијају алузијом преко истакнутог поређења, а посебно је упућујућа чињеница да су извршиоци казне српски војници из пука тако да се мучна сцена жртвовања доживљава као самокажњавање! Такође, јасна је смисаона веза са раније помињаним приказом набијања на колац оца старца Николе, односно самокажњавања јеромонаха Пантелејмона. Цитирани сегмент текста посебно је наглашен зачудном сликом: *из љалица за кажњавање ниче шибље* – чиме се поетизује трагедија, али и успоставља веза са библијским подтекстом. У интертекстуалну мрежу уплетени су догађаји из јеврејске историје, сукоби међу браћом, свађе, несугласице и непослушност које је узроковао тегобни пролаз кроз пустињу и потрага за обећаним простором. Мојсије и његов брат, првосвештеник Арон, једва су се спасли од разјарене гомиле те су били принуђени да поново покажу своје божанске моћи. Тада се догодило још једно чудо – Аророва палица је *ѓроцвешала*

и родила бадемом. Наведена епизода била је доказ изабраности – да је првосвештеник праведник вођен промислом Свевишњег. Анализирање и поређење сцена мучења Секуле и набијања оца старца Николе на колац у контексту поменуте старозаветне приче поентиране симболичком прасликом: *йалица из које расте шибље* – доказ је страдања и жртвовања невиних јер олистало дрво представља стање сагласја између Творца и човека у рају. Из сродног призора расте још снажнија сцена у епилогу *Корена* у којој летописац Никола као трагични знак страдања српског народа описује свој сан, који се симболиком и идејом уклапа у библијску праслику.

Док сам млађи био, често сам их сањао, а два пута исто, што, ето, нисам заборавио ни сад, пред полазак. Отац у великој шубари, плази језик и сав је искићен јатаганима. *Није ошац, већ бајрем, расцветио се*, а само неколико листића на њему. Багрем има шубару, изубадан је јатаганима, а хода. И две раскрвављене руке, без тела и главе, беру са њега беле гроздове. Знао сам да је багрем отац, а руке што су кучићи изуједали мати ми је (Ђосић 1955: 287).

2.4. Поетика простора поређених романа сродна је и доводи се у везу с *Посијањем*, представом бездана и стањем пре Божјег стварања, односно после човековог пада. У том контексту се говори о доминацији таме, измаглице и сумрака у поређеним текстовима – што се повезује са злом у палом човеку, ратовима, бунама, вечитим антагонизмима који уништавају првотну идеју доброте/лепоте и савршенства створеног света. Природа у описаним делима је сеновита, простор полутаме, сутонска атмосфера, помрчина и измаглица су уједно временске неприлике које изнурују човека и симбол психолошког стања у ком се находи. У сагласју са оваквим приказима природе су и ентеријери, осветљени пригушеном светлошћу. Таквим поступцима се сугерише сродна идеја у *Сеобама* и *Коренима* да је човеку и народу потребно обнављање духовног бића и уцеловљење, ново стварање света.

Слика простора сродна је у интертекстуално повезаним романима самом чињеницом да су писани поетским стилем, прожети истанчаном лирском сензибилношћу, те су у бити домишљени на симболичко-дескриптиван начин, досликани пејзажем који доприноси осећању трагике и усамљености човека. Сцене из природе као да представљају заједничку позорницу *Сеоба* и *Корена*, сугеришући сличну атмосферу несигурности и страха који се у мраку сакрива. „И ако ме на десетак дана нестане, увек *ноћу*, јер и травке *ноћу* расту, враћам се *истио ноћу*, тако и зверке чине, ја јазавац са брадом у подрум на лежај” (Ђосић 1955: 9). „У *шаму* и *безмерну йразнину* утону му то вече не само та његова колиба у којој лежаше, него и *сав живои*” (Црњански 1966: 25). Из наведених описа јасно

је да се човеково страдање оспољава у његово окружење, па се чини да и сама природа пати. Белодано је да природа пружа отпор књижевном јунаку који је у борби са властитим окружјем. Човек у расколу пројектује унутрашње сукобе, немире, односе са људима и члановима породице, као у наредном одломку, у ком дескрипција крије потенцијални сукоб Ђорђа са Симком и страх од губљења статуса у породици и заједници.

Помрчина обави све путеве и сва путовања у њему. Црне шуме налећу на њега, у очима трну и опет се пале ретки и болешљиви механцијски фењери, по њему се заносе скеле, претоварене и шкрипаве, све обале Мораве и Дунава само су страх, наде су одавно потонуле у глиб вирова, наде су се погубиле на безбројним одласцима и враћањима (Ђосић 1955: 20).

2.5. Доживљај природе у *Сеобама* и *Коренима* доводи у контекст старозаветну космогонију, по којој је Бог човека и природу створио савршеном. Пад у Едену од природе гради човековог непријатеља јер се определио за живот без Бога, па ће она у првотно рајско стање бити враћена тек кад се Адамов потомак духовно преобрази и очисти од греха. У дескрипцији природе у компарираним романима важан је однос светлости и таме, који има метафизичко значење и евоцира постанак света и положај јединке у њему. Изагнани човек постаје угрожен природном светлошћу, која представља Творца у тренутку стварања света, а та светлост је животодавна, и у страху од себе и бивствовања, он се враћа у таму која симболизује хаос пре стварања, непостојање. Постанак наглашава да је Бог са идејом добра и љубави позвао ствари у постојање, а човека је створио као друштвено и одговорно биће. У Едену Адам је требало да прославља Бога и чува његов ауторитет, имао је плодан стваралачки задатак, да буде у природи и изнад ње. Круна стварања је био човеков однос са Богом, сагласје с његовом вољом. Духовна сродност човека и Бога постоји само кад су у заједништву и љубави. Бежање од Бога после пада покренуто је страхом и стидом због оглушења о етички кодекс у рају.⁶ Човекова будућност је у знаку трпљења и покајања, доноси бол и ропство, у знаку је антагонизма у породици и друштву. Уместо господарења светом јавља се труд, зној и прах, а трње и коров против којих ће се човек целог века борити симболизују неукроћену природу и људски пораз, извесност да никада више неће овладати природом. Човеку је потребно преображење према слици Створитеља да би обновио свој однос са свим живим бићима и повратио своје место у природи (в. више у Kidner 1990). „Свуците старог човека с делима његовим, и обуците новог, који се обнавља за познање по обличју Оног који га је саздао” (Кол., 3: 10).

⁶ Човеков страх се први пут помиње у *Библији* после кушања плода са дрвета спознаје.

2.6. У *Посијању* први пут се помиње сукоб међу браћом у причи о *Каину и Авељу*, љубомора је родила гнев, а гнев мржњу која је затражила братску крв. Авељ, син Адамов, постао је жртва братоубице, јер је био близак Богу, зато што је принео жртву искрено и чиста срца, више труда и вере уложио је у овај ритуални чин. Каин, пали брат, оглушио се о Божје упозорење да љубомора води у злочин: „Тада рече Господ Кајину: Што се срдеш? Што ли ти се лице промени? Нећеш ли бити мио, кад добро чиниш? А кад не чиниш добро, грех је на вратима” (*Посијање* 4, 6–7). После братоубиства следи покушај Каина да обмане Бога и побегне од одговорности: „Тада рече Господ Кајину: Где ти је брат Авељ? А он одговори: Не знам; зар сам ја чувар брата свог? А Бог рече: Шта учини! Глас крви брата твог виче са земље к мени. И сада, да си проклет на земљи, која је отворила уста своја да прими крв брата твог из руке твоје. Кад земљу узрадиш, неће ти више давати блага свог. Бићеш потукач и бегунац на земљи” (*Посијање* 4, 8–12). Прича о Каину и Авељу говори о лутању и безавичајности, а народ који се сели доводи у везу с родом Каиновим, јер печат на његовом челу обележје је судбине *пошукача* кажњеног за учињен преступ.

2.6.1. И касније се среће мотив завађене браће: племе старозаветног патријарха Исака, сина Аврамовог, поделило се због антагонизма међу браћом, близанцима Исавом и Јаковом, који су своју ратоборност испољавали још у мајчиној утроби. Бог се јавио Ребеки, њиховој мајци, речима: „Два су племена у утроби твојој и два ће народа изаћи из тебе” (*Посијање* 25, 23). Први се родио Исав, а потом Јаков (‘Држипета’), држећи брата за пету јер му није дао право првенства. Јаков, велики борац, иако другорођен, изборио се за наследно право и захваљујући свом лукавству навео брата да га се одрекне. На путу за Харан видео је божанствену лествицу, која је сједињавала небо и земљу и чуо је Божји благослов и обећање заштите дато Авраму. Јаков, патријарх и родоначелник Израела, у старозаветном предању је познат и по томе што се целу ноћ борио с Богом и добио ново име Израил (‘Богоборац’). „Бога видјех лицем к лицу и душа се моја умири.”

А Јаков отиде од Вирсавеје идући у Харан.

И дође на једно место, и онде заночи, јер сунце беше зашло; и узе камен на оном месту, и метну га себи под главу, и заспа на оном месту. И усни, а то лестве стајаху на земљи а врхом тицаху у небо, и гле, анђели Божји по њима се пењаху и силажаху; И гле, на врху стајаше Господ, и рече: Ја сам Господ Бог Аврама оца твог и Бог Исаков; ту земљу на којој спаваш теби ћу дати и семену твојом. И семена ће твог бити као праха на земљи, те ћеш се раширити на запад и на исток и на север и на југ, и сви народи на земљи благословиће се у теби и у семену твојом. И ево, ја сам с тобом,

и чуваћу те куда год поћеш, и довешћу те натраг у ову земљу, јер те нећу оставити докле год не учиним шта ти рекох. А кад се Јаков пробуди од сна, рече: Зацело је Господ на овом месту; а ја не знах. И уплаши се, и рече: Како је страшно место ово! Овде је доиста кућа Божја, и ово су *враћа небеска* (*Посћање* 28,10–17).

2.6.2. У *Сеобама* постоји аналогно место подтексту из *Посћања* које представља сан Вука Исаковича, коме се у сну следећим речима јавља Стефан Штиљановић, светитељ и виђен српски деспот, који се истицао у борби против Турака: „Отверстиа вижу двери смерти твоје, Исаковичу, при последњем издихани! И горкост душе твоје проиде. За долги твој живот тек твоји потомци обрести будућ во ноћи благозрочну Деницу” (Црњански 1966: 156).

2.6.3. У *Коренима* Вукашин Катић се после дугогодишњег одсуствовања враћа очевој кући у Прерово да би раскрстио са породицом и засвагда отишао од очевог огњишта. У унутрашњем монологу запажа се тежина његове унутрашње борбе, дилеме и његов преображај који мења доживљај завичаја и његовог окружја. У цитату који следи нагласак је на мотиву небеске капије који представља интертекстуалну алузију како на старозаветну праслику тако и на визију Небеског Јерусалима у *Откривењу Јовановом*:

Очи му стално беже по снежном пољу и брежуљцима поред Мораве, лако запажају знане забране, врзине поред путева, топољаке, дрвеће-међаше, све је исто... Као онда... као некада, док је он ту живео и кад је пошао у Француску. Исто је и кад га је отац водио за руку, не он се увек држао за његов штап, и кад је био чобан, кад је био ђак... лицејац, великошколац... Не није исто, не, није то његово, није ни он више то, није одавно, годинама, још пре Париза, много раније, сећа се, па толико пута је мислио, баш тамо код оног забрана, на коси, сада, наравно *не личи на небеску капију*, као онда, гледан на месечини од Мораве (Ћосић 1955: 38).

У духу старозаветног архетипског обрасца могу се тумачити и сукоби између Ђорђа и Вукашина Катића, односно Вука и Аранђела Исаковича. Ђорђе и Вукашин Катић – старији трговац, *брајмаша* и *ејо-иста*, који умножава дукате као децу и млађи, интелектуалац школован у Паризу, који напушта сеоски начин живота и радикалска политичка опредељења – изневеравају очекивања свога оца. У наративном фокусу су међугенерациски сукоби како између очева⁷ и синова тако и расколи међу браћом који су непомирљиви. Породични скуп о Бадњој вечери представља драмски сукоб између оца и два сина, завршава се коначним

⁷ Помиње се латентни сукоб Аћима са његовим оцем Луком Дошљаком, кога се овај стидео јер је био слуга.

разлазом Аћима, који своју улогу оца породице подређује политичкој функцији, и Вукашина, који обзнањује раскид са оцем женидбом са кћерком његовог политичког противника. Млађи син тако представља превазилажење архетипа заблуделог сина који је далеко од покајања, у очеву кућу долази само по своје наследство и доноси разочарање и непријатност, да би из ње коначно побегао. Ђорђе, оптерећен љубомором према брату због очеве наклоности према Вукашину, осећа се усамљен и преварен будући да је старији и да му према патријархалним законима припада примат. Драматична сцена која се одвија за трпезом на Бадње вече завршава се симболичним Аћимовим гашењем празничне свеће и утонућем куће у таму.

2.6.4. Однос између Вука Исаковича и Аранђела представља латентан сукоб јер се старији брат, ратник и вођа Славонско-подунавског пука, наследник оца Лазара, одласком у Аустријско-француски рат одриче породичног живота, остављајући жену и децу бризи млађега. Вук и Аранђел представљају праве антипode: први је оличење духовности и идеализма, други опстојава у материјалној сфери, Вук се сели, док Аранђел гради куће и остаје, први осунчан у астралним висинама својих визија будућности, други урођен у бласто и рит. Две супротности у два брата, као и у митско-легендарној браћи, непријатељима, не могу да се помире ни у вољеној жени. Док Вуку Дафина беше досадила, Аранђелу се чинила као анђео, јер се преобразио кроз аутентичну љубав. Замењене су улоге у породици Исаковича, баш као и код Катића: млађи Аранђел је рационалнији, он брине о старијем брату, кога занима само ратовање, жени га девојком коју сам бира и практично је купује, што подсећа на начин на који Аћим Катић жени Ђорђа, бирајући сиромашну девојку за снаху без договора са сином. Госпожа Дафина је била снажна лепотица, човек-жена, и тиме је опчињавала мршаваг и неугледног Аранђела, који физички подсећа на Ђорђа Катића, а од тренутка када ју је испросио за брата, њена снага и лепота подсећају на Симкину. Женске ликове у поређеним романима повезује и почињен грех, иако из сасвим других побуда; Дафина и Симка могу се доживети као жртве властите породице. Постоји, међутим, и значајна разлика: док Дафина умире у страху од казне, Симка до краја живота нити признаје нити окајава свој грех. Вук Дафину баца у наручје млађем брату остављајући му је на чување, што је наслућено сценом на почетку *Сеоба*: Вук Аранђелу при расанку просипа бројанице, симболично, наводи га на родоскрвни однос са снахом. Слично и Ђорђе, патећи што не може да остави за собом потомство, наводи Симку да згреши са слугом Толлом Дачићем. И на овом плану се запажа поступак превазилажења библијског архетипа. Трагична усамљеност је егзистенцијално стање ликова *Корена* и *Сеоба*, казна коју трпе

човек и жена после пада у Едену као вечити антагонизам, те сугерисана немогућност праве комуникације међу члановима породице. Многи призори и сцене интертекстуално повезаних романа орнаментирани су хришћанском иконографијом – као, на пример, Аранђелов одлазак у манастир по дозволу да се ожени снахом, односно Симкин одлазак у манастир да измоли од Бога потомство – прожети су страхом неверних жена, имају исту поенту јер упућују на потребу човековог обнављања и преображаја како породице тако и целог народа.

Свеће су у капању догоревале. Петао се неколико пута јавио у страху од тишине, њој није била тишина, крцкао је камен, свеци са зидова замахи-вали су мачевима на њу, она се грчила, ноге није успевала да подвуче под гробницу и дубоко негде падала губећи свест (Ћосић 1955: 112).

3. Истраживање у овом раду повезује *Корене* и *Сеобе* преко архетипских образаца: лутања и прогона, греха, пада и сукоба међу браћом који се испољавају кроз завист и љубомору, казну и суд. Аналитички увиди су довели до спознаје сродности поређених дела преко подтекста из књига *Посића* и *Излазак*, указали су на њихову историјску и психолошку димензију те на блиску универзалну поенту да је српском човеку и народу потребно прочишћење и духовни преображај. Поетика простора симболиком таме, воде и влаге сугерише деструктивне силе у природи, које се, у контексту тумачења приче о паду у Едену, окрећу против човека, што представља алузију на страшни суд и потребу искупљења.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Библија или Свето писмо Старога и Новог завјеша*. Превоо *Стари завјеш* Ђура Даничић, *Нови завјеш* превоо Вук Стеф. Караџић. Београд: Британско и инострано библијско друштво, 1993. Шт.
- Велмар Јанковић, Светлана. „Предговор *Коренима* Добрице Ћосића”. *Српска књижевност у 100 књига*. Нови Сад: Матица српска; Београд: Српска књижевна задруга, 1970. 7–25. Шт.
- Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Sezam Book, 2007. Шт.
- Kidner, Derek. *Postanak*. Prevod Tomislav Jonke. Novi Sad: Dobra vest, 1990. Št.
- Leovac, Slavko. „Romani Dobrice Ćosića”. *Izraz*, 17, god. IX, br. 3 (1965): 229–241. Št.
- Негришорац, Иван. „*Корени* Добрице Ћосића и стратегије читања”. Ћосић, Добрица. *Корени*. Приредио и поговор написао Иван Негришорац. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. 293–331. Шт.
- Радуловић, Милан. „Метафизички и религијски мотиви у делу Добрице Ћосића”. *Савремена српска проза. Зборник 25. књижевних сусреша*. Трстеник: Народна библиотека „Јефимија”, 2009. 125–140. Шт.

- Ракић, Радомир. *Библијска енциклопедија. 1 (А–Л)*. Србиње: Духовна академија Светог Василија Острошког, 2004а. Шт.
- Ракић, Радомир. *Библијска енциклопедија. 2 (Љ–Ш)*. Србиње: Духовна академија Светог Василија Острошког, 2004б. Шт.
- Ћосић, Добрица. *Корени*. Београд: Просвета, 1955. Шт.
- Црњански, Милош. *Сеобе*. Београд – Нови Сад – Загреб – Сарајево: Просвета, Матица српска, Младост, Свјетлост, 1966. Шт.
- Ševalije, Žan, i Alen Gerbran. *Rečnik simbola: mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. Prevod i adaptacija Pavle Sekeruš, Kristina Koprivšek, Isidora Gordić. Novi Sad: Stylos, 2004. Št.

Olivera V. Radulović

BIBLICAL ARCHETYPAL PATTERNS IN *MIGRATIONS* AND *THE ROOTS*

Summary

The paper questions the intertextual connections between Milos Crnjanski's *Migrations* and Dobrica Cosic's *The Roots* through biblical archetypal patterns. The Old Testament books of *Genesis* and *Exodus*, through the typology of migrations, wanderings and wars, are beings revealed as the basis of the two novels being compared which portray the archetype of sacrifice of the chosen nation. The dilemmas of heroes, their struggle with themselves and their surroundings, the crisis in family relations, suspicion, pondering in starvation and death are recognized in the proto-images. There is an emphasis on the related procedures of Crnjanski and Cosic, which can be defined as the realization and overcoming of archetypal patterns.